

ninge kan dog nævnes »Bladet i Bogen sig vender«, som under besættelsen blev folkeej, og en salme som »Morgenstund har Guld i Mund«, begge fra 1853. Af høj digterisk kvalitet er også de »omstøbninger« af ældre salmer, som Grundtvig netop i disse år foretog med menighedsbrug for øje (Borups skrift s. 213, jfr. anmelderens skrift: Frederik Lange Grundtvig, 1955, s. 13 og 15-15).

Afhandlingen følger sig i øvrigt smukt ind i rækken af detailundersøgelser af Grundtvigs liv.

Henning Høirup.

Vartovbogen. Kirkeligt Samfunds Forlag, København 1961.

Henning Høirup: Grundtvig som forkynder, s. 53-73.

William Michelsen: Grundtvigs kulturprogram i moderne belysning, s. 74-95.

Carl Trock: Sognemenighed - »fri« menighed, s. 96-109.

Det er et overordentlig vigtigt emne, domprovst *Høirup* har gjort til genstand for undersøgelse. Både under hensyntagen til materialets omfang - i alt er ca. 3000 prædikenmanuskripter bevaret! - og i betragtning af den indflydelse, Gr.s forkyndelse fik, er det påfaldende, at Gr.s prædikener ikke i meget højere grad er blevet studeret tidligere.

Det fastslås indledningsvis, at Gr.s forkyndelse i tidens løb undergik betydelige ændringer både m. h. t. indhold og form. Dog er der tillige centrale tanker, der sammenknytter Gr.s forkyndelse til en helhed: det lutherske syn på retfærdiggørelsen af tro alene, og overbevisningen om, at kun Helligånden formår at levendegøre det forkyndte ord. - Som kuriosum oplyses, at Gr. fastholdt nødvendigheden af, at prædikanten *skrev* sin prædiken; hvis han ikke gjorde dette, ville forkynderens teologiske belastning efter Gr.s mening hindre ham i at finde det rette *folkelige* udtryk!

Gr.s prædikener var hovedsagelig tema-prædikener, hvor tekstudlægningen var samlet omkring én ledende tanke. I ungdomsårene er det omvendelsen til bod, der er hovedmotivet. Senere - i Præstø-tiden - møder vi tanken om »det levende ord«: Evangeliet skal ikke blot læses men høres! Fra 1825 og fremefter sætter Gr.s skelsættende, nyvundne teologiske overbevisning sit præg på hans forkyndelse. Nu bliver det prædikantens primære opgave at forkynde Kristi nærvær, dér hvor menigheden samles om Dåb og Nadver.

Også Gr.s evne til selvrevision har sat sig spor i hans prædiken. Fra 1836 finder vi udtalelser, der viser, at hans ideal var »Venne-prædikenen«, d. v. s. at Herrens ord kun burde forkyndes for at »oplyse og lære hans Venner, kalde og forsamle dem, der gjerne vil tro det evige Livs Ord...« I en prædiken fra 1861 finder vi imidlertid et opgør med »Venne-prædikenen«. Gr. anerkender her, at det har været en fejl hos ham, at han således har indsnævret sin forkyndelse. Det er en svigten af Kristi kærlighed til mennesker, erklærer han, »naar vi nøjes med paa Herrens Vegne at kalde ad dem, som kommer os villig i Møde«.

Et vigtigt spørgsmål er *forholdet mellem Luthers og Gr.s prædiken*. H.

synes mest tilbøjelig til at understrege de ligheder, som vitterligt findes m. h. t. betoningen af retfærdigheden ved tro alene, Helligåndens levendegørelse af det forkyndte ord, Kristenlivet som et Kristus-liv osv. Forskellen antydes – ret kortfattet (s. 70) – som dette, at prædikenen for Luther var gudstjenestens centrum, mens den for Gr. skulde vise hen til Dåb og Nadver. På dette punkt kunde man have ønsket en udførligere redegørelse for det, der for de to reformatorer var prædikenens centrale *intention*. Det er intentionen, der afgør, hvorvidt en prædiken kan kaldes luthersk eller ikke (Jf. Henrik Ivarssons disputats: *Predikans Uppgift*. En typologisk undersøgning med særskild hensyn till reformatorisk och pietistisk predikan, Lund 1956). For Luther var det prædikenens centrale opgave at uddele syndernes forladelse. Prædikenen fik således for ham sakramental karakter ganske på linie med Dåb og Nadver. For Gr. har prædikenen sakramental karakter, for så vidt som den er *indstiftet* af Kristus (jf. s. 72 f), men forkyndelsen har ikke – som for Luther – nogen direkte sakramental *funktion*. Dens opgave er efter Gr.s opfattelse at afsløre Kristi skjulte nærvær i sakramenterne (jf. s. 67). Det er da også ad disse linier, at Regin Prenter har opsummeret forskellen mellem Luthers og Gr.s syn på forkyndelsen. Gr. tillagde ikke prædikenen en *ringere* betydning end Luther, men han anviste den *en anden* plads på den kristnes livsvej. Forkyndelsen er for Gr. ikke som for Luther det ord, der skaber kristenlivet; den er et *tegn* på det liv, der udspringer af Dåb og Nadver (jf. Gr. Stud. 1948, især s. 71 ff.).

Der er stadig vigtige opgaver, der står tilbage m. h. t. studiet af Gr.s prædikener. Disse opgaver er dog af en sådan karakter, at de selvsagt ikke kan løses i én enkelt afhandling, men de kræver en monografi over emnet. Man må håbe, at domprovst Høirup vil påtage sig at skrive denne bog, som han i den her omtalte afhandling har givet et så fortrinligt oplæg til.

I Dr. *William Michelsens* bøger om Gr.s historiesyn har han et par steder (f. eks. Tilbl. s. 234, Forvandl. s. 274) antydnet en sammenligning mellem Gr.s problemstillinger og vore dages tænkning. En sådan sammenligning er her foretaget i en bred undersøgelse, hvis emne er Gr.s »kulturprogram«. Afhandlingen tager sit udgangspunkt i en præcisering af forskellen mellem Gr.s situation og vor. Det understreges, at Gr.s tanker ikke umiddelbart lader sig praktisere i dag, bl. a. fordi det moderne gennembrud med Georg Brandes ligger imellem Gr.s tid og vor, og fordi vi på afgørende måde er præget af dette skred i udviklingen. Derfor er der dog alligevel centrale tankegange hos Gr., der stiller os over for spørgsmål, der nok er værd at overveje. Det gælder f. eks. Gr.s tanker om ligevægten mellem kirke, stat og skole, som han giver udtryk for i fortalen til sin store Haandbog i Verdens-Historien (1833) og senere. Først når man – som Gr. vilde – opgiver at lade kirken stille krav til skole og stat, og ligeledes forhindrer, at staten dikterer videnskab, kirke og skole, hvad de skal tro og gøre, er der kommet balance og harmoni i kulturen. – Også Gr.s tanker om mennesket har stadig aktualitet. Vor kultur synes nemlig ikke at kunne komme længere end til alternativet: romantisk-idealisk eller dialektisk-materialistisk menneskeopfattelse. Heroverfor stiller Gr. – ud fra en dybtgående kritik af disse to opfattelser, som også han stod overfor – et helt tredje menneskesyn.

Som supplement til denne grundige og tankevækkende afhandling kunde det anføres, at de menneskesyn, der kan indordnes under det ovf. skitserede alternativ, ikke var det eneste, Gr. opponerede imod. Ligeså lærerig er den kritik af »vore Lutherske Fædres« syn på mennesket, som han især i 1830'erne og fremover gang på gang lader komme til orde, direkte og indirekte.

I den følgende afhandling meddeler pastor *Carl Trock* en række breve, som i 1888 udveksledes mellem dav. valgmenighedspræst i Ubberup, *V. J. Hoff* og sognepræst *Gustav Heiberg*. Brevene er meddelt som eksempler på, hvad der i det daglige kunde give anledning til uoverensstemmelser mellem repræsentanter for henholdsvis valgmenigheds- og sognemenighedssynspunktet. Brevene er i høj grad læseværdige, ikke blot fordi de er dokumenter fra valgmenighedstankens gennembrudsår, men også på grund af den soberhed, hvormed diskussionen er ført.

Knud Eyvin Bugge.